

ONV — ODBOR KULTÚRY
A OV SZOPK
VRANOV NAD TOPELOU

SPRIEVODCA

**Okresný národný výbor — odbor kultúry
Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny
Okresný výbor Vranov nad Topľou**

SPRIEVODCA

Vranov nad Topľou 1987

Milí priatelia,

vítame Vás v okrese Vranov nad Topľou pri príležitosti XI. ročníka Východoslovenského tábora ochráncov prírody (25. 7. — 1. 8. 1987), veríme však, že hlbšie poznanie jeho jednotlivých častí nám umožní privítať Vás aj v budúcnosti.

Náš okres leží v severovýchodnej časti Východoslovenského kraja.

Sídlom okresu je mesto Vranov nad Topľou s vyše 20 000 obyvateľmi. Jeho minulosť sa veľmi nelíši od ostatných zemplínskych miest. Až do nedávnej minulosti hlavným a väčšinou jediným zdrojom obživy obyvateľstva bola poľnohospodárska výroba.

I keď cez Vranov nad Topľou už v rannom stredoveku viedla obchodná cesta smerujúca do Poľska, resp. do Ruska, nemalo to na jeho rozvoj väčší vplyv.

Excentrická poloha a mocenské rozbroje feudálov spomaľujúce hospodársky vývoj prinášali ľudu tohto regiónu len utrpenie a biedu. Svedkami minulosti sú zrúcaniny stredovekého hradu Čičva z XIII. st. a hrádku v Medziankach z XII. st., kaštiele a kúrie v Hanušovciach, Nižnom Hrabovci, Nižnom Hrušove, Majerovciach, architektonické pamiatky — cirkevné objekty rôznych slohov i ďalšie pamiatkové objekty zapísané v štátnom zozname nehnuteľných kultúrnych pamiatok okresu.

Neutešené hospodárske pomery ľudu nevedela vyriešiť ani buržoázna republika. Založením KSČ vo Vranove nad Topľou v júni 1921 sa začína nové obdobie boja za spravodlivejšiu budúcnosť.

Po oslobodení slávnou Sovietskou armádou nastúpil okres do nového obdobia svojich dejín. Nástupom ľudovej moci sa začína obdobie hospodárskeho rozmachu okresu. Vybudovali sa také závody, ako Bukóza Vranov, Cementáreň Bystré, Lykotex Hlinné, Slovenka Vranov, LSH Pórobetón, Tehelne Vra-

nov a Hanušovce, Sandrik Hanušovce a ďalšie, v ktorých dnes nachádza prácu vyše 8000 občanov. Úspešne prebiehala aj etapa prestavby nášho poľnohospodárstva na družstevnú veľkovýrobu. K významným zmenám došlo aj v oblasti služieb, v školstve, kultúre, zdravotníctve a sociálnom zabezpečení obyvateľov okresu, čo sa prejavilo v jeho životnej úrovni.

Úspechy, ktoré sme v okrese v uplynulom období dosiahli sú základom sebaistoty i predpokladov nášho ďalšieho napredovania v realizácii záverov XVII. zjazdu KSČ.

Sme radi, že XI. ročník TOP môžeme uskutočniť v oblasti, kde v priebehu II. svetovej vojny pôsobila partizánska skupina Čapajev, že popri rekreačnej oblasti Domaša Vám môžeme predstaviť jeden z prekrásnych kútov nášho okresu.

Nuž teda buďte v okrese ešte raz srdečne vítaní!

NÁRODNOOSLOBODZOVACIE Hnutie

Je na mieste, aby sa účastníci XI. Vsl. TOPu okrem spoznávania prírodných hodnôt nášho okresu zoznámili aj s národno-oslobodzovacím bojom nášho ľudu proti fašizmu, ktorý v miestach, kde sa uskutočňuje TOP a v jeho blízkom okolí písal svoje svetlé stránky našej národnej histórie. Slánske vrchy v okolí Petroviec a Hermanoviec sa stali v roku 1944 domovom partizánskej jednotky Čapajev, ktorá vznikla už v roku 1943 v lesoch nad Matiaškou a rozrástla sa na najpočetnejšiu partizánsku skupinu na východnom Slovensku. Jej veliteľom sa stal Ivan Konovič Baľuta a náčelníkom štábu Ľudovít Kukorelli. O tom, že táto skupina mala osobitné postavenie svedčí aj skutočnosť, že od mesiaca júla 1944 mala na hone Validlo pri Petrovcích zriadené poľné letisko, na ktorom pristávali lietadla zo Sovietskeho zväzu.

Jej akčným územím sa stalo takmer celé územie východného Slovenska. Miesta, ktoré v najbližšom okolí pripomínajú činnosť Čapajevovcov sú zemľanka Za Harbom nad Petrovcami, pozorovateľňa na Herlici, pamätná izba v Petrovcích v budove starej školy, budova pošty v Hanušovciach n. T., kde sa uskutočnilo zasadnutie o zjednotení partizánskych skupín pôsobiacich na území Vranovského okresu do jednotky Čapajev.

Čapajevovci sa aktívne zapojili do SNP — obsadili obce Hanušovce, Petrovce, Matiašku, Zlatú Baňu, Hermanovce, Bys-

tré a iné obce v okrese Vranov a Prešov. Rady partizánov sa rozrástli aj o vojakov slovenskej armády.

5. septembra bolo proti povstalcom vyslané nemecké vojsko s ťažkou vojenskou technikou, ktoré zaútočilo na partizánske základne v Slánskych vrchoch. Partizáni odolávali do 9. septembra, kedy dostali príkaz presunúť sa do priestoru Humenné, Medzilaborce, kde svojou činnosťou mali uľahčiť nástup Sovietskej armády na Slovensko. S veľkou námahou a za veľmi ťažkých bojových podmienok sa prebojovali z obkľúčenia a presunuli do severovýchodnej časti okresu. Pri útoku na partizánsku základňu nemecké fašistické jednotky vypálili obce Zlatá Baňa, Petrovce, Hermanovce. Obec cez ktorú sme prechádzali je vybudovaná po vojne.

Popri partizánskej jednotke Čapajev sa v oblasti Slánskych vrchov sformovala v októbri 1943 aj partizánska skupina „Pučkov“, ktorá mala svoje sídlo v lesoch nad Zámutovom a Rudľovom a Hlinným. Začiatkom leta 1944 však bola táto skupina rozbitá jednotkami vojska a žandárstva a časť jej členov sa pridala k jednotke Čapajev.

SNP sa zlatými písmenami zapísalo do novodobých dejín nášho národa. Na počesť padlým partizánom a osloboditeľom bolo na území nášho okresu postavených viacero pamätníkov, pomníkov a pamätných tabúl. V najbližšom okolí sú to pomník padlým v SNP v Hanušovciach n. T., pamätník SNP v Matiaške, pamätník padlým partizánom v Petrovciach a pomník SNP v mieste konania tábora ochrancov prírody i ďalšie, ktoré dokumentujú a pripomínajú súčasníkom obdobie SNP.

Pri pohľade vzdajme úctu aj my tichou spomienkou známym i neznámym bojovníkom za našu slobodu, ktorí v ťažkých chvíľach vedeli, kde je ich miesto.

PRÍRODNÉ POMERY OKRESU

Sprievodca územím okresu Vranov nad Topľou podáva stručnú charakteristiku jeho prírodných pomerov. V snahe umožniť účastníkom TOP-u lepšiu orientáciu na konkrétne problémy ochrany prírody v širšej lokálnej podmienenosti, zvolili sme viac regionálny prístup. Ide o to, že územie okresu Vranov nad Topľou ako politicko-administratívny celok je svojimi prírodnými podmienkami veľmi rôznorodé. Tiež vplyv človeka na prírodu z pohľadu historického je tu značne kontras-

tný, s čím zákonite súvisí aj nerovnaký stupeň uchovania pôvodných prírodných črt.

Keďže XI. TOP je situovaný na severovýchodnom úpätí Slánskych vrchov, aj príprava náučných trás je zväčša orientovaná na tento orografický celok a jeho prilahlé územie. Zvláštna pozornosť i tu je venovaná západnej časti Vranovského okresu.

Územie okresu Vranov nad Topľou rozprestiera sa v povodí stredného toku Tople a Ondavy medzi $48^{\circ}45'$ — $49^{\circ}20'$ SZŠ a $21^{\circ}29'$ — $21^{\circ}41'$ VZD s rozlohou 852 km^2 . Počet obyvateľov: 71 516 (k 31. 12. 1985).

Symbolom pre horný Zemplín je dnes už priehradou spútaná, predtým však povodňami sprevádzaná, ale všade tu ospevovaná Ondava. Jej údolná niva je orografickou osou tohto okresu. Pre územie Vranovského okresu je charakteristické jeho orografické prelínanie so susednými okresmi (Bardejov, Svidník, Humenné, Michalovce, Trebišov). Je v tom tiež veľa spoločných, resp. podobných črt v historickom vývoji, robotníckom i národnooslobodzovacom hnutí. Iba v západnej časti je územie okresu vymedzené hranicou totožnou s priebehom rozvodia Košickej kotliny a Východoslovenskej nížiny.

Ukazuje sa, že popri špecifických problémoch ochrany prírody a životného prostredia sú tu i problémy podobné ako v okresoch susedných. Má to zmysel a je nutné z toho tiež vychádzať pri riešení ekologických problémov a ochrany prírody.

V povrchu územia prejavuje sa tu určitá gradácia, zväčšovanie hmotnosti štruktúr od juhu na sever. Iba južný výbežok okresu má vskutku nížinný charakter. Topľa i Ondava tu tečú zhodne v severo-južnom smere. Je tu aj hypsometricky najnižší bod územia okresu — 110 m n. m.

Približne na zemepisnej šírke okresného mesta nad rovinatým povrchom Východoslovenskej nížiny individuálne vyniká terénny stupeň. Na jeho výslunných svahoch zachovali sa miestami spoločensvá xerothermných dúbav. Obzvlášť pozoruhodný je v tomto chlade Čičviansky hradný vrch (308 m n. m.). Prevýšenie vrcholových partií dosahuje tu približne 200 m. Samotná Ondava, ale i jej prítok Olka, i iné menšie potoky vymodelovali tu krásne údolné nivy. Celkove však reliéf strednej časti územia okresu je vertikálne menej výrazný, typický pre Beskydské predhorie.

Na sever od terénnej zníženiiny na línii Petkovce — Michalok — Štefanovce rozprestiera sa orografický celok Nízke Beskydy. Pre túto časť územia je charakteristický vrchovinový reliéf. Individuálne tu vynikajú kóta Lipovica — 535 m n. m. (na JZ od Závady) a Kunová hora — 534 m n. m. (na JZ od Detrika). Na podloží budovanom prevažne ílovcami preparácia povrchu už značne pokročila. V oblasti Nízkyh Beskýd vznikli takto pozdĺžne orientované terénne depresie (zníženiiny), sprevádzané množstvom výverov podzemných vôd a rozšírením zosuvných polí. Ide hlavne o široký pas územia medzi Košarovcami, Novou Kelčou a Bžanmi (na území Svidnického okresu). Podobný, užší pas územia tiahne sa nad sútokom Oľky a Sitničky.

Slánske vrchy vypínajú sa v podobe vysokej hradby v západnej a juhozápadnej časti okresu. Sú súčasťou vulkanického oblúku centrálnych Karpát. V reliéfe sa tu premieta vývojová etapovitosť vulkanickej činnosti. Vývojovo najmladšia vrchná štruktúrna etáž zastúpená lavovými prúdmi hlavne pyroxenického andezitu tvorí vlastnú hradbu pohoria. Vynikajú tu hlavne Čierna hora — 1073 m n. m. (na JZ od Petroviec) a Šimonka — 1092 m n. m. (na JZ od Hermanoviec). Zachovali sa tu však i vypreparované tvary vývojovo staršej spodnej štruktúrnej etáže budovanej z ryolitu a amfibolicko-pyroxenického andezitu. Dominantným je vrch Oblík — 932 m n. m. Na jeho východnom úpätí sa nachádza XI. tábor ochrancov prírody. Pre Slánske vrchy je typický hornatinový reliéf. Je tu množstvo úkazov ešte neukončenej, ba rozvíjajúcej sa deštrukcie povrchu. Často sa tu vyskytujú bizarné skalné útvary (Čierna hora, Pariaková, Hermanovské skaly), početné stĺže — hlavne v prostredí budovanom z tufového materiálu, či kaňonovité údolia s početnými perejami a kaskádmi. Vyhľadávané je najmä Údolie obrov (na JZ od Hermanoviec).

1. Severný výbežok Východoslovenskej nížiny

Na rozdiel od rozľahlých rovinatých plání susedných území je severný výbežok Východoslovenskej nížiny chápaný viac vo vzájomnej podmienenosti s vyvýšeným reliéfom obvodových partií. Na východe až severovýchode vypínajú sa v podobe zdenudovaných zvyškov súvrstvia hrubozrnných pieskovcov (k. Kamenec — 236 m n. m.). V západnej časti vyniká nad

výbežkom Východoslovenskej nížiny pôvodne zarovnaný, dnes už členitý povrch na tufoch pyroxenického andezitu. Fragmen-ty tohto zarovnaného povrchu zachovali sa na JZ od Banského, na SZ od Rudľova a na JZ od Dávidova (k. 255 m n. m.). Toto vývojové prepojenie rovinatého povrchu na obvodové partie je okrem toho (naviac) komplikované zlomovými poru- chami severo-južného smeru, ktoré sa takisto premietajú v konfigurácii priľahlých svahov.

Odkryvy v údoliach Zámutovského potoka, potoka Lom- nica, Olšava, i Cabovského potoka pretekajúce približne kol- mo na signalizované zlomové poruchy, poskytujú určité pod- mienky pre posúdenie vývoja tejto časti územia v kvartéri, no najmä v postglaciáli, čo môže prispieť k lepšiemu poznaniu reliktných javov vo flóre a faune tohto územia.

Pri poznávaní (skúmaní) súčasných podmienok rozšíre- nia rastlín je dôležité, že v celom tomto vertikálnom rozpätí je územie v dosahu teplej (mierne suchej) klímy a z fytogeo- grafického hľadiska ako celok spadá do panónskej oblasti.

Najnižší stupeň tvoria aluviá Tople a Ondavy a ich prító- kov. Tu v planárnom vegetačnom stupni, význam majú i ne- patrné hypsometrické rozdiely. Ide najmä o stopy po rozsiah- lejších inundáciách z obdobia klimatického optima.

Pozdĺž pravého brehu Tople individuálne vyniká len mier- ne zvlnená rovina kombinovane veterno-riečnych úsadenín. Lesná pokrývka i lúčna formácia tu už úplne ústupili. Tento terénny tvar zreteľne rezaný k údoliu Tople svojím vonkajším obvodom len pozvoľna prechádza do vyšších svahových po- lôh.

Antropomorfné premeny

V tomto prostredí, podstatne viac ako v ostatnej časti ok- resu, silné premeny v prírode vyvolal človek. Dnes prijímame tento stav ako taký, bez úmyslu o reštaurovanie tých podmie- nok, ktoré tu boli pred zásahom človeka. V týchto podmien- kach je ovšem veľmi potrebný pohľad z vývojového hľadiska, avšak s väčším akcentom ako inde na archeologický a geomor- fologický vývoj územia.

Je všeobecne známe, že rozšírenie neolitického osídlenia sa zhoduje s rozšírením teplomilných dubových lesov. Aj ďal- šie vlny osídlenia sa držali území, ktoré obrábal človek už od mladšej doby kamennej.

Po tejto stránke severný výbežok Východoslovenskej nížiny poskytuje vskutku bohatý prameň informácií. Uvedieme napr.: stopy po pravekom osídlení v obci Soľ, neskoroeneolitické mohyly v katastri obce Kladzany, N. Hrušov, sídlisko neskorej doby bronzovej pri Komáranoch, neolitické osídlenie pri Sečovskej Polianke, slovanské sídlisko pri Vranove nad Topľou — časť Lomnica, a iné.

Najmä však v období od polovice 19. do polovice 20. storočia dochádza pôsobením človeka v tomto území k výrazným deštrukčným zmenám. Dochádza hlavne k rapidnému ubúdaniu lesných plôch. V súčasnosti v spodnej časti nížinného vegetačného stupňa s pôvodne klimaxovým spoločenstvom dubovo-hrabových hájov je tento proces už v podstate zavriešaný.

Na príklade tejto časti územia je ochrana prírody vo Vranovskom okrese stavaná do úplne inej, podstatne zložitejšej situácie. Na báze relatívne (z pohľadu človeka) nemeniteľných komponentov, akými sú geologický základ územia, jeho reliéf a klíma, dochádza k zmene vo vnútornej štruktúre ostatných komponentov — voda, pôdna pokrývka a biocenózy. Je dôležité ale pochopiť, že i zmenené, resp. pretvorené územie ostáva naďalej prirodzeným prírodným komplexom — rozvíjajúcim sa podľa zákonov prírody.

Chránené územie (skupina C) v tejto časti okresu sú vskutku už iba poslednými zvyškami pôvodných biocenóz Východoslovenskej nížiny. Majú kľúčový význam pre pochopenie predchádzajúcich štádií vývoja už vo vzťahu k súčasným osobitostiam tohto územia.

Pre nížinný vegetačný stupeň južnejších polôh charakteristický dubovo-hrabový les panónsky na území severného výbežku Východoslovenskej nížiny sa už nenachádza. V okolí Sačurcva zachovala sa síce enkláva umelo vymedzenej lesnej plochy tohto spoločenstva avšak bez významných charakteristických druhov v bylinnom poraste — bleduľa jarná (*Leucjum vernum*) a mečík strechovitý (*Gladiolus imbricatus*). Chýbajú tu tiež požadované črty signalizujúce pôvodnosť, ide skôr o zvyšok urbariálneho lesa. Napriek tomu si táto lesná plocha zasluhuje ochranu.

Plochy podmáčaných lúk tu tiež rapidne ustupujú. Chráneným územím ostala len plošne zanedbateľná plocha zvaná Poloviny na juh od Vranova — Čemerného. Je všeobecne známe, že na vlhkých stanovištiach juhovýchodnej časti okresu

boli druhovo pestré lúčne porasty s ľaliou zlatohlavou (*Lilium martagon*), či korunkou strakatou (*Fritillaria meleagris*).

Uspokojivejšia je situácia v ochrane brehových porastov tejto časti územia. Pripomeňme si v tejto súvislosti, že v nedávnej minulosti, hlavne v povodí stredného úseku Ondavy, brehové porasty značne trpeli tu rozšíreným korytárstvom. Údolná niva Ondavy pripomínala miestami rúbanisko.

Dnes je stredný úsek Ondavy medzi Ondavskými Matiašovcami a Kladzanmi jedným z najkrajších kútov Vranovského okresu. Chránený je sútokový úsek Ondavy s jej ľavostranným prítokom Ondavka.

Úsek od južného okraja obce Poša po k. 114 na západ od Nižného Hrušova má zachovalé charakteristické črty lužného lesa s dominantnou vrbou bielou (*Salix alba*) a jelšou lepkaovou (*Alnus glutinosa*). Vzácnnejší je výskyt duba (*Quercus robur*). Je tu druhovo pestrý krovinatý podrast. Z lián je to hlavne plamienok plotný (*Clematis vitalba*) a chmeľ otáčivý (*Humulus lupulus*). Vyskytujú sa tu pre lužné lesy charakteristické hlodavce: Ryšavka žltohrdlá, — *Apodemus flavicollis*, hrdziak lesný — *Clethrionomys glareolus*, hraboš poľný — *Microtus arvalis*, piskor malý — *Sorex minutus*, a Piskor obyčajný — *Sorex araneus*. Z aviafauny lúžneho lesa sú tu zastúpené: škorec obyčajný — *Sturnus vulgaris*, pinka obyčajná — *Fringilla coelebs*, sýkorka obyčajná — *Parus major*, sýkorka belasá — *Parus caeruleus*, kúdeľníčka lužná — *Remis pendulinus* a vlha obyčajná — *Oriolus oriolus*.

Chránený je taktiež (ako územie C-kategórie) stredný úsek Tople od severozápadu po okresné mesto Vranov nad Topľou. Okrem brehových porastov je tu ochrana orientovaná na údolnú nivu Tople. Z tejto časti územia je signalizovaný výskyt modlivky zelenej (*Mantis religiosa*). Od severu tu zasahujú výskyty vydry riečnej (*Lutra lutra*). Z údolnej nivy Tople a Ondavy spomenieme tu tiež výskyty: rybarika obyčajného (*Alcedo atthis*), žlny zelenej (*Picus viridis*), ďatľa malého (*Dendrocopos minor*), myšiarky močičiarnej (*Asio flammeus*), kačice divej (*Anas platyrhynchos*), brehule obyčajnej (*Riparia riparia*), krakle belasej (*Coracias garrulus*), bociana bieleho (*Ciconia ciconia*), volávky popolávej (*Ardea cinerea*), ondatry pižmovej (*Ondatra zibethica*) a pod. Doteraz ako posledné zaznamenané výskyty korytnačky močiarnej (*Emys orbicularis*) na území Vranovského okresu pochádzajú z r. 1964

z okolia Vranova n. T. a Mernika. Nebola však potvrdená autochtónnosť týchto výskytov.

Pri posudzovaní zámerov ochrany prírody, ale i v procese zúrodňovania územia severného výbežku Východoslovenskej nížiny nekladie sa požadovaný akcent na mikrorelief údolných nív i planárneho vegetačného stupňa vôbec. Miestami sa tu ešte zachovali terénne brázdy, ktoré v súčasnosti sú už mimo rámec inundácie Tople či Ondavy. Zaplavované sú iba pri vysokých vodných stavoch, niektoré iba pri takzvaných sto-ročných vodách. Sú to dnes už izolované pozostatky niekedy široko vetvených ramien Tople a Ondavy. Ako také môžu byť prospešné v poznávacom úsilí zameranom na biotopy močarísk Východoslovenskej nížiny.

Zvláštnu mienku si v tomto ohľade zasluguje mŕtvy meander Tople na západ od obce Vyšný Žipov. Ide o pôvodne voľnú formu meandru s nízkymi brehmi na údolnej nive Tople. Predpokladá sa, že k „odrezaniu“ meandru, a teda i vypriameniu, koryta Tople došlo v dôsledku zvýšenia eróznej sily toku v mladšom holocéne. V brehovom poraste prevláda jelša lep-kavá (*Alnus glutinosa*), menej vrba biela (*Salix alba*). Porast je značne devastovaný. Tento úsek údolnej nivy Tople i s vy-medzeným ochranným územím si zasluguje ochranu.

2. Podhorský prah

Nad severným výbežkom Východoslovenskej nížiny mor-fologicky vyniká na JV — J — JZ orientovaný svah s celko-vým prevýšením nad údolnou nivou Ondavy 180 m. Nie je to veľké prevýšenie, avšak nad rovinatým povrchom Východoslo-venskej nížiny to vyznieva ako výrazný stupeň. V podstate ide o severné rameno dvojitej, pozdĺžne (SZ—JV) orientovanej zlomovej línie, najvýznamnejšej to tektonickej línie na území Vranovského okresu. Vo vzťahu k sedimentačnému priestoru Východoslovenskej nížiny plnil tento svah v geologickej minu-losti funkciu kontinentálneho prahu.

Modelácia svahu je závislá na geologickej stavbe jeho podložia. Čičvansky hradný vrch budovaný z vápenca má od juhu — juhovýchodu vyvinutý bradlový reliéf. Individuálne vynikajú tiež terénne partie na pieskovcovo-zlepencových sú-vrstviach v okolí Vranova n. T. Na prevažne ílovcovom pod-loží na SZ od Sedlísk preparácia svahu už naopak ďaleko po-kročila. Sú tu vyvinuté mierne modelované svahové partie.

Výslnné stránne tohto stupňa majú veľmi priaznivé klimatické podmienky — teplá klimatická oblasť s priemernou ročnou teplotou 8—10 °C a priemerné ročné zrážky 550—650 mm.

V týchto klimatických podmienkach, zväčša na obnažených substrátoch, vyvíjajú sa teplomilné spoločenstvá skál a skalných stepí. Na južnom svahu Čičvianskeho hradného vrchu je vyvinuté spoločenstvo vápencových skál. V stromovom poraste prevláda dub letný. Okrem neho sa tu vyskytujú javor poľný a borovica čierna. V krcvinatom poraste hlavne drieň, ďalej vtáčí zob, drač obyčajný a iné. V bylinnom poraste je častá kostrava žľabkatá, čistec nemecký, luskáč lekársky a iné. Druhovo je to spoločenstvo veľmi bohaté, pre skalné stepi na vápencovom podloží reprezentatívne. Odtiaľ je tiež signalizovaný výskyt výru skalného (*Bubo bubo*). V zámeroch ochrany prírody vo Vranovskom okrese sa počíta v nastávajúcom období s vyhlásením tohto územia za chránené.

Z geologického i botanického hľadiska je pozoruhodná kóta Lipová (311 m n. m.) na SZ od Komarán. Na obnaženom substráte budovanom z ryodacitu sa tu vyskytujú v spoločenstve duba s lipnicou hájnu (*Poa nemoralis*) lipkavec abovský (*Galium abaujense*), zemolez kozí list (*Lonicera caprifolium*), ďatelina šarisšká (*Trifolium sarossiense*) a brekyňa obyčajná (*Sorbus torminalis*).

3. Beskýdske predhorie

Beskýdske predhorie predstavuje akoby spojivý článok medzi Nízkymi Beskydami a Východoslovenskou nížinou. Samotná Ondava, i jej prítoky pretekajúce týmto územím, vymodelovali tu krajinársky veľmi príťažlivé prírodné zákutia.

Zámery ochrany prírody v tejto časti Vranovského okresu sú viac ako inde motivované dosť zložitým kombinovaným vývojom v živej i neživej prírode. V tomto území, nachádzajúcom sa v pokročilom štádiu deštrukcie (zvetrávania), došlo už buď k úplnému, alebo miestami iba lokálnemu obnaženiu vápnom presýteného druhorného substrátu. Aj pieskovce samotné, v tomto komplete zvané centrálnokarpatský paleogén, sú v bazálnych polohách značne prevápnené. Práve na obnažených substrátoch týmto vápnom „cementovaných“ pieskov-

cov, či zlepcov, zachovala sa dodnes druhovo veľmi pestrá teplomilná vegetácia.

V západnej časti okresu je terén viac prevýšený. Súčasťou Beskýdskeho predhoria je tu Hanušovská pahorkatina. Na podloží vápnitých pieskovecov a v povrchovej časti rýchlo zvetrávajúcich vápnitých zlepcov v oklí Hanušoviec, Medzianok, Radvanoviec sú rozšírené z fyto geografického hľadiska pozoruhodné také druhy, ako hrdobradka horská (*Teucrium montanum*), devätorník peniažtekový (*Helianthemum nummularium*), klinček kartuziánsky (*Dianthus carthusianorum*), mednička brvitá (*Melica ciliata*), ometlina štíhla (*Koeleria gracilis*), veternica lesná (*Anemone silvestris*), šafrán Heuffelov (*Crocus Heuffelianus*) — poväčšine teda druhy známe viac ako rastliny subarktických stepí. Na druhej strane doryknium päflisté (*Dorycnium pentaphyllum*), alebo ľan žltý (*Linum flavum*) prenikli do tohto územia od juhu — juhovýchodu.

V územnom celku Beskýdskeho predhoria zvláštnu pozornosť zasluhuje k. Hôrky (455 m n. m.) na JZ od Pavloviec. Podobne ako na bradlovom reliéfe Čičvianskeho hradného vrchu i tu prebieha vývoj vegetácie na vápnitom substráte, avšak už v dosahu teplej, mierne vlhkej klímy a v zapojenom lesnom poraste. Odtiaľ je signalizovaný, najnovšie už ale nepotvrdený, výskyt vtáčejej prilby červenej (*Cephalanthera rubra*).

Beskýdske predhorie v podmienkach Vranovského okresu je azda vôbec najvýznamnejším územím z floristického hľadiska. Nielenže tu dochádza k určitej „mixáži“, resp. zmiešaniu viacerých floristických prvkov, územie je zároveň i z hľadiska geomorfologického vývoja ako najstaršie, jeho flóra má teda značný význam i pre susedné územia.

Na severe je pahorkatinný reliéf Beskýdskeho predhoria vymedzený pozdĺžnou zníženinou tiahnuťou sa v juhovýchodnom smere od obce Babie po Štefanovce. Podložie je tu budované málo odolnými vápnitými slieňmi, v dôsledku čoho tu už došlo k ďalekosiahlej preparácii povrchu. Ide o vrchnokriedový obal vnútorného bradlového pásma, chápaný v širšom zmysle ako vonkajšia obruba centrálnych Karpát.

Práve optimálnou výživnosťou substrátu v podmienkach teplej — mierne vlhkej klímy možno vysvetliť už pokročilé premeny. Súvislá lesná pokrývka zachovala sa tu už iba medzi Žalobínom a Štefanovcami a v okrajových terénnych partiách

spomínanej zníženiny, napr. na juhovýchod od obce Babie, na JZ od Prosačova, Remení a pod.

V tejto časti územia vyskytujú sa početné druhy z čeľade vstavačovitých, spomeňme najmä vstavač vojenský (*Orchis militaris* a vstavač purpurový (*Orchis purpurea*). Črievičník papučkový (*Cypripedium calceolus*) — naša chránená, voľne rastúca orchidea vyskytuje sa vo väčšom množstve na okraji už pozmeneného lesného porastu na JZ od Remení a na SZ od Štefanoviec. Toto územie je v kategórii území pripravovaných pre ich vyhlásenie za chránené.

Medzi pripravované chránené územia Beskýdskeho predhoria patria:

Radvanovské skalky (a). Nachádzajú sa na severozápad od Radvanoviec, vľavo od poľnej cesty do Chmeľova. Navrhované územie tvoria dve samostatné plochy prerušené poľnohospodárskymi pozemkami. Motívom ochrany je výskyt zákonom chráneného ponikleca veľkokvetého (*Pulsatilla grandis*).

Kat. územie Petič na SZ od Pavloviec (b). Je známe hromadným výskytom zákonom chráneného šafrana Heuffelovho (*Crocus heuffelianus*). Je to druh horského a submontánneho vegetačného stupňa, charakterizovaný ako element juhovýchodnej Európy. Jeho výskyt na Petiči a na sever od Radvanoviec je z vývojového hľadiska pozoruhodný, svedčí o jeho značnej prispôsobivosti i v prostredí dubovo-hrabového lesa.

Štefanovská borina (c). Pripravované chránené územie na severozápad od Štefanoviec. Chránené budú porasty borovice so zárastami mrvice perovitej (as. *Brachypodio pinnati* — *Pinetum silvestris*) s výskytom zákonom chráneného črievičníka papučkového (*Cypripedium calceolus*). V podmienkach Vranovského okresu ide o ojedinelé chránené územie s mimoriadne bohatou druhovou skladbou.

4. Nízke Beskydy

Severnou časťou územia Vranovského okresu vstupujeme do prostredia podobného ako na jubilejnom X. TOP-e. Len na rozdiel od Svidnického okresu tu už možno pozorovať vyznievanie charakteristických črt Nízkych Beskýd. V teréne už tak nevynikajú reťaze pozdĺžne orientovaných prevažne pieskovcových štruktúr. Chýbajú tu tiež pre beskydský vývoj tak charakteristické široké aluviá. Je vidieť, že tou pravou zno-

sovou oblasťou sú Nízke Beskydy v severnej — pohraničnej oblasti. Aj vertikálne prevýšenie nad hladinou Domaše je tu o takmer 200 m nižšie ako na území Svidnického okresu.

Vo vrchovinovom reliéfe Nízkych Beskýd vynikajú na území Vranovského okresu viac obvodové partie — severozápadná časť s najvyšším bodom Kunova hora — 534 m n. m. a severovýchodná časť s najvyšším bodom Lipovica 555 m n. m. Stredný, akoby zaklesnutý diel odzrkadľuje funkčné postavenie ondavskej priehyby v tomto území. Celkove však hmotnosťou i plošne tu vynikajú pieskovcové štruktúry, mierne modelovaný terén na málo odolných flyšových súvrstviach má len podradný význam. Výnimku tvorí len pas územia medzi Košarovcami, Novou Kelčou a Bžánmi s prevládajúcimi súvrstviami ílovcov. Tiahnu sa v širokých pruhoch, ich výskyt je správaný množstvom výverov podzemných vôd a rozšírením zosuvných polí.

Celé vertikálne rozpätie vrchovinového reliéfu Nízkych Beskýd je v dosahu pôsobenia mierne teplej klímy. Iba vrcholové partie okrajových častí okresu sú už v dosahu pôsobenia mierne vlhkej klímy. V nižších polohách má základné uplatnenie skupina submontánnych bučín s prechodmi do dubohrabín. V priaznivých expozičných podmienkach na svahoch s optimálnym prevlhčením v bylinnom poraste najčastejšie prevláda ostrica chlpatá s kopytníkom európskym (*Asarum europaeum*), hluchavkou žltou (*Lamium galeobdolon*), lipkavcom voňavým (*Galium odoratum*), ostružinou srstnatou (*Rubus hirtus*) a pod.

V submontánnom vegetačnom stupni Nízkych Beskýd zvláštne postavenie má typ tzv. holých bučín (*Fagetum nudum*). Ich charakteristickou črtou je druhovo slabo vyvinutý krovinatý a bylinný podrast. V jarnom aspekte vyskytujú sa kyčelnica cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), menej kyčelnica žláznatá, kokorík praslenatý (*Polygonatum verticillatum*) a iné.

Z fyto geografického hľadiska patrí územie Nízkych Beskýd k floristickej oblasti Východné Karpaty, keďže vývoj vegetácie je tu podmienený dynamikou vzduchových hmôt Alföldu a južnej časti Východoslovenskej nížiny podobne ako v ostatnom území československých Východných Karpát.

Vplyv ondavskej priehyby na prenikanie boreálnych prvkov do tohto územia je všeobecne známy. Pováčšine ide o druhy s veľkou ekologickou prispôsobivosťou, najčastejšie ako

druhy pobrežno-bažinatých stanovíšť. Spomenieme aspoň niektoré z nich. Najprv u nás bežne sa vyskytujúce prasličky (praslička riečna, močiarna, lesná), tiež slezinníky (slezinník červený, rutovitý), parnasia močiarna, vachta trojlístá a množstvo iných.

V menšej miere ako v susednej pohraničnej oblasti vyskytujú sa i tu niektoré z chránených šeliem, napr. vlk obyčajný (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*), mačka divá (*Felis silvestris*), jazvec obyčajný (*Meles meles*). V povodí Oľky je známy výskyt vydry riečnej (*Lutra lutra*). Výstavbou vodného diela Domaša bola významne obohatená ekologická skupina vodného vtáctva.

V severnej časti Domaše bolo signalizované hniezdenie volávky popolavej (*Ardea cinerea*). Za pozoruhodný možno považovať výskyt červenáka karminového (*Carpodacus erythrinus*) prenikajúceho do tohto územia taktiež od severu.

I keď v pásme bučín nie sú tak vhodné podmienky pre pestovanie obilovín ako v nižších vegetačných stupňoch, bola už pôvodná vegetačná pokrývka na území Nízkych Beskýd značne zmenená: najprv kvôli pastve, neskôr pre pestovanie takých plodín, ako zemiaky, raž, ovos a iné obilniny. Ak uvážime, že vrchovinový reliéf je optimálne prístupný i pre mechanizovanú ťažbu bukovej hmoty, ostávajú len pramalé plochy pre ochranárske zámery.

Ochrana prírody Nízkych Beskýd v značnej miere prospela kolektivizácia poľnohospodárstva. Boli tým utvorené podmienky pre ukončenie deštruktívneho vývoja. Došlo k delimitácii plôch nevhodných pre poľnohospodárstvo, čím sa zamedzilo prílišnému plošnému zmyvu i ochudobňovaniu pôdy o živné látky, keďže išlo zväčša o plochy na ťažšie prístupných svahoch. Bol ukončený extenzívny chov dobytká, vypásanie a vypaľovanie zamerané na rozširovanie pastvín. To nehovoríme, koľko škody v bukovom vegetačnom stupni spôsobilo uhlárstvo.

Podobne výstavba vodného diela Domaša prispela k ochrane prírody, ale v pásme Ondavskej priehyby. Tým, že došlo k prevýšeniu a stabilizácii eróznej bázy Ondavy, zamedzilo sa v ďalšom škodlivým následkom gravitačných (hlavne zosuvných) pohybov. Týka sa to najmä severnej časti vodnej nádrže.

Pravda, Domaša má niektoré špecifické ochranárske problémy ako je ochrana pobrežnej línie v nárazovom pásme, vý-

sadba ochranných lesných pásov, pravidelne prehlbovanie koryta Ondavy pred jej vyústením do vodnej nádrže a pod., avšak prírodoochranný význam tohto vodného diela je veľký.

Dnes krajinný priestor Domaša, ako aj širšie okolie údolnej nádrže, predstavuje územie s výraznými estetickými prvkami prírody. Je zahrnuté v zámeroch ochrany ako územie C kategórie.

V povodí Olky takýmito chránenými územiaми sú: krajinársky hodnotné aluviálne lúky a brehové porasty potoka Ondalík, Rohožníckeho potoka, alúvium potoka Sitnička a samotnej Olky. Je dobré, že zámery zúrodňovania, resp. lepšieho využitia tejto časti územia Nízkych Beskýd boli v projektovej fáze priamo v teréne koordinované so záujmami ochrany prírody. Vybudovaním rybníkov na plochách nevhodných pre pestovanie plodín, dosiahne sa podobne ako v povodí Ondavy zmierenie gravitačných pohybov na prilahlých svahoch, obohatí sa aviafauna tohto územia a v prielomových úsekoch, vyčlenených z uvedených zámerov, zachová sa ich pôvodný ráz.

Zámery ochrany prírody na území Nízkych Beskýd pre nastávajúce obdobie sú orientované jednak na samotné pásmo ondavskej priehyby, ale aj na vyvýšenú severozápadnú a severovýchodnú časť Nízkych Beskýd.

a) V pásme Ondavskej priehyby uvažuje sa s vyhlásením za chránené územie zvané **Kelčianska jelšina**. Nachádza sa severovýchodne od Novej Kelče pri potoku v doline lesného komplexu Šnidárka. Ide o ochranu lužného porastu jelšín s fyto geograficky významným druhom ostrice hrebienketej (*Carex strigosa*).

Na území vyvýšenej, severozápadnej časti Nízkych Beskýd je orientovaná ochrana na krajinný priestor Detrik — Vavrinec a na brehové porasty v údolí Voľanského potoka. Ochrana prírody v tejto časti územia je potrebné zosúladiť so záchranou objektov ľudovej architektúry a v údolí Voľanského potoka okrem uchovania krajinársky pozoruhodných črt jeho údolnej nivy aj na ochranu biotopu bociana čierneho (*Ciconia nigra*).

b) V severovýchodnej časti Nízkych Beskýd je z ochrannárskeho hľadiska v širšom zmysle pozoruhodný **vrch Lipovica (555 m n. m.)**. Je súčasne najvyšším vrchom Nízkych Beskýd na území Vranovského okresu. Na jej vrchole zachovali sa dodnes pamiatky národnoslobodzovacieho hnutia z obdo-

bia 2. svetovej vojny. Vrcholové partie Lipovice, pôvodne porastené vrcholovým spoločenstvom jedľových bučín ekologickejšie už pripomínajú severnú pohraničnú oblasť Nízkych Beskýd. Je možné predpokladať, že v tejto časti Nízkych Beskýd bude zabezpečovaná ochrana prírodných hodnôt i historických pamiatok súčasne.

5. Slánske vrchy

Vypínajú sa v poludníkovom smere nad severným výbežkom Východoslovenskej nížiny. Odtiaľ aj výraznejšie vynikajú ako typické sopečné pohorie. Pre základné pochopenie prírodných dejov v západnej časti Vranovského okresu je nevyhnutná aspoň základná orientácia o postavení tohto pohoria v tektonike Karpát. Slánske vrchy sú síce súčasťou vulkanického oblúka Západných Karpát, dôležitá je ale aj okolnosť, že tvoria akoby východné krídlo centrálného antiklinória ako celku vyššej kategórie. Slánske vrchy vznikli tu ako dôsledok zlomových porúch, ktoré sprevádzal povrchový vulkanizmus. Takto je možné chápať východné úpätie Slánskych vrchov i prilahlé územie ako kontaktné pásmo orografických celkov vyššej kategórie i s rozdielnymi pohybovými tendenciami.

Pre Slánske vrchy je charakteristická vývojová etapivosť vulkanickej činnosti.

Na začiatku mladších tretohôr (egenburg) začínajú erupcie vyhranene kyslého reolitového charakteru, ktoré s určitými pauzami pretrvávajú po stupeň panón (približne 10,5 miliónov rokov). Na území Slánskych vrchov vznikla takto tzv. spodná štruktúrna etáž vyvrelých horín a ich pyroklastik. Polohy ryolitových tufov možno pozorovať v hornom úseku Hermanovského potoka. K tejto fáze vulkanizmu patria aj výskyty ryolitov mimo Slánske vrchy, tiež výskyty ryodacitu v okolí Merníka a pyroxén-amfibolického andezitu v okolí Oblíka (932 m n. m.).

Vrchnú štruktúrnú etáž tvoria produkty andezitového vulkanizmu. Táto vulkanická činnosť prebiehala v etapách vrchný baden — spodný panón — až pliocén. (Miestami možno ešte pozorovať prejavy v súčasnosti doznievajúcej vulkanickej činnosti). Produktom tejto fázy vulkanickej činnosti sú najmä lávové prúdy pyroxenického andezitu vlastnej hradby Slánskych vrchov.

Na severnom úpätí Slánskych vrchov (na JZ od obce Petrovce) možno ešte dnes pozorovať už vzácne prejavy doznievania vulkanickej činnosti sprevádzanej výronmi vplynov a tvorbou povlakov síry v údoliach potokov.

Po vulkanickej činnosti začínajúci nový vývojový cyklus je spojený so vzrastajúcou deštrukciou reliéfu Slánskych vrchov. Je sprevádzaný rýchlym prehlbovaním povrchu budovaného z tufových pyroklastik. Jemu vďačíme za vymodelovanie miestami kaňonovitých údolí, i iných neopakovateľných prírodných scenérií.

Významnou osobitosťou územia Slánskych vrchov je nerastné bohatstvo. V metalogenetickom členení SSR má toto územie významné miesto. Banícku minulosť Slánskych vrchov pripomínajú početné názvy katastrálnych území (Zlatá studňa, Banisko a iné). Dodnes sa tu zachovali stopy po prieskumných prácach zameraných na ťažbu vzácnych kovov.

Najvýznamnejšou a najrozšírenejšou rudnou formáciou v Slánskych vrchoch je polymetalická mineralizácia. Jej rudonosným prostredím je intruzívny komplex. Ide o výskyty rúd s kombinovaným zastúpením takých minerálov, ako sfalerit, galenit, pyrit, chalkopyrit. Stopovým prvkom je tiež zlato. Je viazané poväčšine na výskyty pyritu a chalkopyritu.

Antimónová mineralizácia je vyvinutá na území Vranovského okresu na lokalite Skalka pri obci Banské. Antimonit sa tu vyskytuje spolu s barytom, jeho výskyt nemá však bilančný charakter.

Ortuťové zrudnenie vyskytuje sa v okolí Dubníka a na SV od Slánskych vrchov v okolí Komarán a Merníka. Formovanie prvého súvisí s doznievaním vulkanickej činnosti v Slánskych vrchoch, druhé je viazané na ryodacitový vulkanizmus spodnej štruktúrnej etáže.

Avšak najväčšmi sa preslávili Slánske vrchy v histórii baníctva ťažbou drahého opálu. Známy je z okolia Dunbníka. Má krásnu hru farieb s prevládajúcou farbou modrozelenou. Najviac sa však cenil tzv. ohnivý opál s oranžovočervenou až červenou farbohrou. Ťažil sa tu už od rímskych čias.

Mliečny opál zvaný hyalit sa taktiež vyskytuje v okolí Dubníka, opál voskový — v okolí Dubníka a Banského. Opál mäsitý s charakteristickou tmavočervenou farbou a lasturovím lomom pochádza z okolia Herľan na JZ od Banského.

V súčasnosti je orientovaný geologický prieskum hlavne na polymetalické zrudnenie. Jeho predbežne pozitívne výsledky sú už známe. Niet pochyb, že to v značnej miere naruší pôvodný prírodný ráz Slánskych vrchov.

Hornatinový reliéf Slánskych vrchov, hlavne však približne na východ orientované svahy masívu Šimonky poskytujú ideálne podmienky pre poznávanie klimaticko-zonálnej podmienenosti vývoja vegetačnej pokrývky tejto časti východného Slovenska. Prevýšenie vrcholu Šimonky (1092 m n. m.) nad údolím Zámutovského potoka na západ od Zámutova činí 750 m. V tomto vertikálnom rozpätí sú tu s výnimkou prechodnej montánno-subalpínskej zóny zastúpené všetky vegetačné stupne známe na území československých východných Karpát.

Podhorský vegetačný stupeň (350—400—500 m n. m.) s prevažne degradovanými porastmi dubovo-hrabových lesov zreteľne vyniká na už rozčlenenom zarovnanom povrchu úpäti.

Vertikálnemu rozpätiu vlastného hornotínového reliéfu s výnimkou vrcholu Šimonky prislúcha horský vegetačný stupeň. Vývoj vegetačnej pokrývky tu prebieha v dosahu vplyvu mierne teplej klímy na hnedých lesných pôdach. Reprezentatívne je spoločenstvo tzv. karpatských bučín (*Fegetum carpaticum*). Od podobného spoločenstva Východných Karpát líši sa chudobnejším druhovým zložením i absenciou väčšiny druhov horského východokarpatského geoelementu a od podobného spoločenstva Západných Karpát zas tým, že vo vyšších polohách tu chýba ako sprievodný druh smrek. Na vrchole Šimonky prebieha vývoj vegetácie v dosahu vplyvu chladnej klímy. Priemerná denná teplota $+10^{\circ}\text{C}$, ktorou v našich lesoch začína i končí vegetačné obdobie, tu trvá necelých 5 mesiacov. V stromovom poraste sú tu zastúpené: javor horský — ako dominantný druh, zdeformované, nízke jedince buka a vtrusený smrek. V krovinatom poraste — vrbá rakyta, jarabina vtáčia, v bylinnom poraste hlavne nitrofilné druhy ako papraď samčia, mesačnica trváca, samorastlík klasnatý, čistec lesný, srnovník purpurový a pod.

Pre flóru tohto územia má však zvláštny význam spoločenstvo javorovej bučiny so smlzom trstovitým (*Calamagrostis arundinacea*), vyvinuté na balvanitom severnom svahu Šimonky vo výške 900 m n. m. Spadá do kategórie vrcholových horských spoločenstiev a ako pôvodné spoločenstvo má význam pre posúdenie vývoja vegetácie na vrcholových partiách.

Pre biotop horského lesa, t. j. pre horský a podhorský vegetačný stupeň uvedieme tiež niektoré pozoruhodné výskyty živočíchov:

jašterica murová (*Lacerta muralis*)

— pozorovaná na Hermanovských skalách

užovka stromová (*Elaphe longissima*)

— blízko močaristých stanovišť hlavne v podhorskom vegetačnom stupni, pozorovaná na lúkach Za harbom.

Z triedy vtáky:

včelár obyčajný (*Pernis apivorus*)

orol krikľavý (*Aquila pomarina*)

— pozorovaný na Hermanovských skalách

sova dlhochvostá (*Strix uralensis*)

tesár čierny (*Dryocopus martius*)

bocian čierny (*Ciconia nigra*)

— pozorovaný v hornom úseku Hermanovského potoka.

krkavec čierny (*Corvus corax*), výr skalný (*Bubo bubo*), jastrab obyčajný (*Accipiter gentilis*), sokol lastovičiar (*Falco subbuteo*), sokol kobcovitý (*Falco vespertinus*), jariabok hôrny (*Terastes bonasia*) a droz kolohrivý (*Turdus torquatus*).

Z cicavcov: ryšavka tmavopasá (*Apodemus agrarius*). Z okolia Zámutova a z bane Dubník (na západ od Zámutova) uvedieme tiež výskyty niektorých druhov netopierov: podkovár malý (*Rhinolophus hipposideros*), netopier obyčajný (*Myotis nattereri*), netopier vodný (*Myotis daubentoni*), netopier fúzatý (*Myotis mystacinus*) a podkovár veľký (*Rhinolophus ferrumequinum*).

Že je sieť chránených území Vranovského okresu orientovaná hlavne na Slánske vrchy, nie je to nič náhodné. Hornatinový reliéf Slánskych vrchov, kulminujúci práve masívom Šimonky, zásadne ovplyvňuje vodný režim, poveternostné podmienky príľahlej Košickej kotliny i Východoslovenskej nížiny. Samotná horská hradba svojimi vrcholovými partiami je už v dosahu vplyvu chladnej humídnej klímy a ako taká je významným pásmom akumulácie pôdnej vlhkosti. Táto funkcia v dostatočnej miere motivuje zmysel ochrany lesných fytocenóz, ich pôvodnosť, neporušenosť. Nie menej významný je náučný aspekt, týkajúci sa podmienok vývoja vegetácie podľa vegetačných stupňov.

Do okresu Vranov nad Topľou patrí:

a) ŠPR Šimonka — podstatná časť na území Vranovského okresu — katastrálne územie Hermanovce nad Topľou. Do rezervácie sú pojaté vrcholové partie Šimonky (1092 m n. m.) a svahy so severovýchodnou expozíciou. Ochrana je zameraná na spoločenstvo javorových bučín (as. Acero-Fagetum) vrcholových polôh a jaseňových bučín (as. Fraxino-Fagetum) na strmších balvanitých substrátoch. Na otvorených stanovištiach v podvrcholovej časti je vyvinuté vysokotravné spoločenstvo so smlzom trstovitým (*Calamagrostis arundinacea*). Pozoruhodný je tu tiež výskyt plamienka alpínskeho (*Clematis alpina*).

b) ŠPR Oblík, kat. územie Petrovce

Do chráneného územia je zahrnutá vrcholová časť Oblíka (925 m n. m.) po vrstevnicu 700 m. Predmetom ochrany sú fytoecologické pomery vrcholovej a podvrcholovej časti, menovite spoločenstvá bukovej javoriny (as. Fageto-Aceretum), lipovej javoriny (as. Tilio-Aceretum) a chlpaňovej bučiny (as. Luzulo-Fagetum).

c) ŠPR Hermanovské skaly, kat. územie Hermanovce nad Topľou. Ochrana je tu zameraná na najrozsiahlejší skalný komplex Slánskych vrchov s reliktnými rastlinnými spoločenstvami a výskytmi zriedkavých druhov živočíchov. Do chráneného územia spadá časť svahov po oboch stranách starého potoka, vlastný skalný reliéf — Sokolie skaly a Havraní kameň. Skaly v údolí Starého potoka sú širšej verejnosti známe tiež pod názvom Údolie obrov.

d) ŠPR Zámutovské skaly, kat. územie Zámutov, Rudľov. Chránené územie tvoria andezitové skalné útvary na severovýchodnej strane Slánskych vrchov, konkrétne hrebeň Čiernej skaly (Jasiná, jaseňový hrebeň) a hrebeň Zámutovských skál (Čulkov). Na strmých svahoch rastú bukovo-javorové a lipovo-jaseňové sutinové porasty. Vrcholy hrebeňov a svahy exponované na juhozápad pokrývajú teplomilné dubiny. Rastie tu vzácné aj dráč obyčajný (*Barberis vulgaris*), mukyňa obyčajná (*Sorbus aria*) a áron alpínsky (*Arum alpinum*).

e) ŠPR Zámutovská jelšina, kat. územie Rudľov. Nachádza sa v severovýchodnej časti Slánskych vrchov na severozápad od obce Zámutov v doline potoka medzi Čiernou skalou a hrebeňom Zámutovských skál v nadm. výške 520 m n. m. Ide o nevelkú terénnu zníženinu (0,66 ha) zarastlú jelšou lepkavou

(*Alnus glutinosa*) s typickým slatinným spoločenstvom s ostricou predĺženou (*Carex elongata*). Chránené územie má slúžiť ako ukážka zachovalých a pôvodných slatinno-jelšových porastov mimo oblasti lužných lesov.

f) **ŠPR Hlinská jelšina**, kat. územie Hlinné. Nachádza sa približne 2 km na severozápad od obce Hlinné, odkiaľ je prístupná lesnou cestou. Je k nej prístup tiež udržiavanou lesnou cestou od Rudľova popod kopec Hlavačka. Chránené územie je reprezentované slatinnou jelšinou (as. *Carici elongatae* — *Alnetum*). Významný je tu výskyt papradníka močiarneho (*Thelypteris palustris*) a ostrice hrebienkatej (*Carex strigosa*).

Prírodovedno-ochranársky výskum v oblasti Slánskych vrchov priniesol niektoré nové poznatky z tých častí území, kde vývoj vegetácie je podmienený vcelku špecifickými abiotickými podmienkami. Vznikli takto nové návrhy na budovanie siete chránených území.

g) V tomto období sú vyhodnocované zberové práce na skalnom komplexe **Pariaková**, nachádzajúcom sa v katastrálnom území Juskova Voľa na juhovýchod od obce. Skalný komplex sa rozprestiera v pramennom pásme pot. Medvedzie, pravého prítoku potoka Lomnica. Sú tu ojedinelé podmienky vývoja vegetácie skalných stien s prevládajúcou severnou expozíciou. Sú tu tiež ojedinelé úkazy selektívnej činnosti prevládajúcich severných-severozápadných vetrov.

h) Ako chránené územie je navrhovaná tiež **kóta Herlica** nachádzajúca sa na juhozápad od Petroviec. Na jej južných — juhozápadných svahoch vyskytujú sa vzácne reliktné teplomilné spoločenstvá. Za pozoruhodný tu možno považovať výskyt drieňa (*Cornus mas*), marinky sivej (*Asperula glauca*), rebrice horskej (*Libanotis montana*), ďateliny šarišskej (*Trifolium sarosiense*), na najmä kavyľa vláskovitého (*Stipa capillata*) — vskutku ojedinelý výskyt v podmienkach Vranovského okresu.

Ako vidieť, je územie Vranovského okresu z prírodovedno-ochranárskeho hľadiska vskutku pestré, zložené. Vyznievajú tu viaceré územné celky s odlišným zosúladením komponentov a teda i so špecificky odlišnými problémami na úseku ochrany prírody. Znamená to, že v okresnom merítku je požadovaný tiež územný prístup v zámeroch ochrany prírody. Ochrancovia prírody Vranovského okresu dúfajú, že XI. Východoslovenský TOP významnou mierou prispeje k obohateniu poz-

natkov, ktoré bude možné premietnuť do ďalších zámerov ochrany prírody.

Exkurzno-náučné trasy XI. Vsl. TOP-u

1. Chata mjr. Kukorelliho — Pavlovce — k. Hôrky na JZ od Pavloviec — Zlatá studňa — Herlica — lúka za Oblíkom. Trasa je orientovaná na botanické zloženie vápencového substrátu kóty Hôrky v Beskýdskom predhorí, na posúdenie návrhu ochrany kóty Herlica na severnom úpätí Slánskych vrchov a zoznámenie sa v teréne s prejavmi doznievajúcej vulkanickej činnosti v tejto časti územia. Dĺžka trasy je 25 km, z toho 15 km autobusom a 10 km peši.
2. Chata mjr. Kukorelliho — Hermanovský hrebeň — Šimonka — lúka pod Šimonkou a späť ku chate mjr. Kukorelliho. Trasa je orientovaná na zoznámenie sa so ŠPR Šimonka a problémami ochrany prírody na východných svahoch tejto ŠPR. Ide o celodennú pešiu túru s vertikálnym prevýšením približne 750 m.
3. Chata mjr. Kukorelliho — Juskova Voľa — pripravované chránené územie Periaková — Banské — chata mjr. Kukorelliho.
Trasa je orientovaná na posúdenie zámerov ochrany prírody na JZ od Juskovej Vole a v oblasti Banského. Presun účastníkov TOP-u zo základne do Juskovej Vole bude zabezpečený autobusom, podobne návrat z Banského ku chate mjr. Kukorelliho.
4. Chata mjr. Kukorelliho — Vyšný Žipov — Komárany (k. Lipová) — baňa s ortuťovým zrudnením na juh od Merníka — chata mjr. Kukorelliho.
Trasa je orientovaná na posúdenie zámerov ochrany mŕtveho meandru Tople pri obci Vyšný Žipov, na posúdenie možnosti ochrany vrcholových partií k. Lipová a zoznámenie sa s históriou baníctva a súčasnými problémami, s orientáciou na ortuťové zrudnenie. Presun účastníkov TOP-u do Vyšného Žipova a späť z Merníka ku chate mjr. Kukorelliho bude zabezpečený autobusom.
5. Chata mjr. Kukorelliho — Sedliská — Čičviansky hradný vrch — Domaša — Nová Kelča — Kelčianska jelšina — chata mjr. Kukorelliho.

Trasa je orientovaná na posúdenie zámerov ochrany prírody na bralnom reliéfe Čičvianskeho hradného vrchu a Kelčianskej jelšiny, t. j. území pripravovaných pre ich vyhlásenie za chránené. Účastníci TOP-u budú sa môcť zoznámiť tiež s prírodno-ochranárskymi problémami rekreačnej oblasti Domaša.

Okrem uvedených exkurzno-náučných trás je pre účastníkov XI. Východoslovenského TOP-u pripravovaná úvodná zoznamovacie pochôdzka s Vranovským okresom, jeho kultúrnymi pamiatkami i výsledkami dosiahnutými v období jeho socialistickej výstavby.

Činnosť OV SZOPK v okrese V r a n o v nad Topľou

Organizácia SZOPK v našom okrese bola založená v roku 1976 za pomoci a spolupráce ONV a niekoľko nadšencov pre túto prácu. Spočiatku činnosť vyvíjala v sídle OVM Hanušovce pod vedením RNDr. G. Gašpara, CSc., neskôr vo Vranove nad Topľou pod vedením Ing. Jána Košča. V r. 1979 bola zvolená Ing. Kamasová za predsedníčku OV SZOPK a sídlom ochrancov prírody sa stala budova OHS vo Vranove nad Topľou.

Nový výbor započal prácu s presnou evidenciou členskej základne, usporiadaním platenia členských príspevkov a odvodu pre ÚV SZOPK. Neskôr bol otvorený účet OV SZOPK v Slovenskej štátnej sporiteľni vo Vranove nad Topľou.

V začiatkoch činnosti členskú základnú tvorilo iba niekoľko desiatok členov roztrúsených po okrese. Ku dňu 31. 12. 1986 je členská základňa nasledovná:

Počet individuálnych členov	135
Počet kolektívnych členov	4
z toho:	2 JRD
	1 ZŠ
	1 spoloč. org.
Počet základných organizácií	3

Za posledných 5 rokov OV SZOPK pripravil rad hodnotných akcií pre členov SZOPK aj pre širokú verejnosť nášho okresu. Spomenieme iba najvýznamnejšie, ku ktorým patria každoročne aktívy ochrancov prírody a krajiny, ktoré sa konali ku dňom ochrany prírody a boli zamerané na ochranu a tvorbu životného prostredia v našom okrese. Tieto aktívy sa

konali za účasti zástupcov podnikov najviac znečisťujúcich naše životné prostredie (Bukóza, n. p. Vranov, Cementáreň Bystré, OPS Vranov a prizvané JRD v povodí Ondavy). Aktívu sa zúčastnili aj zástupcovia OV KSS a ONV Vranov n. T.

Medzi členmi najlepši ohlas mali každoročné tematické zájazdy do niektorej chránenej oblasti našej vlasti. Boli to zájazdy do okresu Michalovce, kde sme videli kvitnúce bledule v Jovsi, Zádielska dolina, ŠPR Stužica, PIENAP a Slovenský raj. Pri poriadaní týchto zájazdov sme spolupracovali s profesionálnou ochranou prírody ako i s príslušným OV SZOPK, ktorí nás sprevádzali pri turistických trasách v chránenom území (zást. CHKO Slovenský raj). Stálymi účastníkmi týchto tematických zájazdov boli žiaci ZŠ Vyšný Žipov pod vedením s. riaditeľa Hudáka. Žiaci tejto školy rozširujú dobré meno ochrancov prírody a krajiny po celej republike svojou usilovnou prácou pri pestovaní a výsadbe okrasných drevín na území školy, okresu i mimo okres Vranov n. T. Títo žiaci zároveň spestrovali aktívy OV SZOPK hodnotným kultúrnym programom.

Čestné uznanie získali pri príležitosti 15. výročia založenia SZOPK od ÚV SZOPK v r. 1984 členovia OV SZOPK, a to: ss. Gašpar, Hudák, Bak, Krajníková a Kamasová. Z okresných funkcionárov to bol s. Švantner, podpredseda ONV Vranov.

Súdruh Hudák získal strieborný odznak SÚV SZM na V. zjazde SZOPK v Bratislave za záslužnú prácu s mládežou pri ochrane a zveľaďovaní prírody a krajiny.

K ďalším významným akciám patria brigádnicke hodiny odpracované pri úprave Čičvianskeho hradného vrchu, pri osadzovaní tabúl ŠPR Zamutovské skaly, Hermanovské skaly, Zamutovská jelšina a pod.

Veľký úspech malo diafónové pásmo Slánske vrchy, ktoré pripravil s. Chromý a s. Gočík.

Veľmi dobre nás reprezentovali aj práce žiakov LŠU Vranov n. T. a ZŠ Hanušovce n. T. pri súťažiacich ÚV SZOPK vo výtvarnej práci v tematike ochrany prírody a krajiny. Dvaja žiaci (1 z LŠU a 1 zo ZŠ Hanušovce) získali 1. a 2. miesto v príslušnej kategórii za výtvarné práce. Žiaci ZŠ Vyšný Žipov boli ocenení v súťaži PO SZM „Strom života“.

Úspešný bol aj I. TOP v okrese Vranov nad Topľou pri chate mjr. Kukorelliho v Hermanovciach, ktorého sa zúčastnili

mimo členov SZOPK aj žiaci ZŠ Vyšný Žipov a Gymnázia Vranov nad Topľou.

Zo základných organizácií najlepšiu činnosť vyvíjala ZO Hanušovce pod vedením s. Chromého a z kolektívnych členov ZŠ Vyšný Žipov pod vedením s. Hudáka.

Osobitne chcem vyzdvihnúť pomoc pracovníkov OV KSS v práci OV SZOPK Vranov, najmä s. Baláža, ktorý sa pravidelne zúčastňuje aj aktívov a výborových schôdzi a v súčasnom období vypomáha aj pri organizovaní XI. Vsl. TOP-u v našom okrese. Angažovaným aktivistom ÚV SZOPK pre náš okres bol a je RNDr. Ján Kokordák, CSc.

V závere treba kriticky poznamenať, že členská základňa SZOPK je v našom okrese malá, a to sa týka individuálnych aj kolektívnych členov. V ďalšej práci sa treba zamerať na rozvoj členskej základne, na získavanie pracovných priestorov pre prácu OV SZOPK a na lepšie propagovanie činnosti ochrancov prírody.

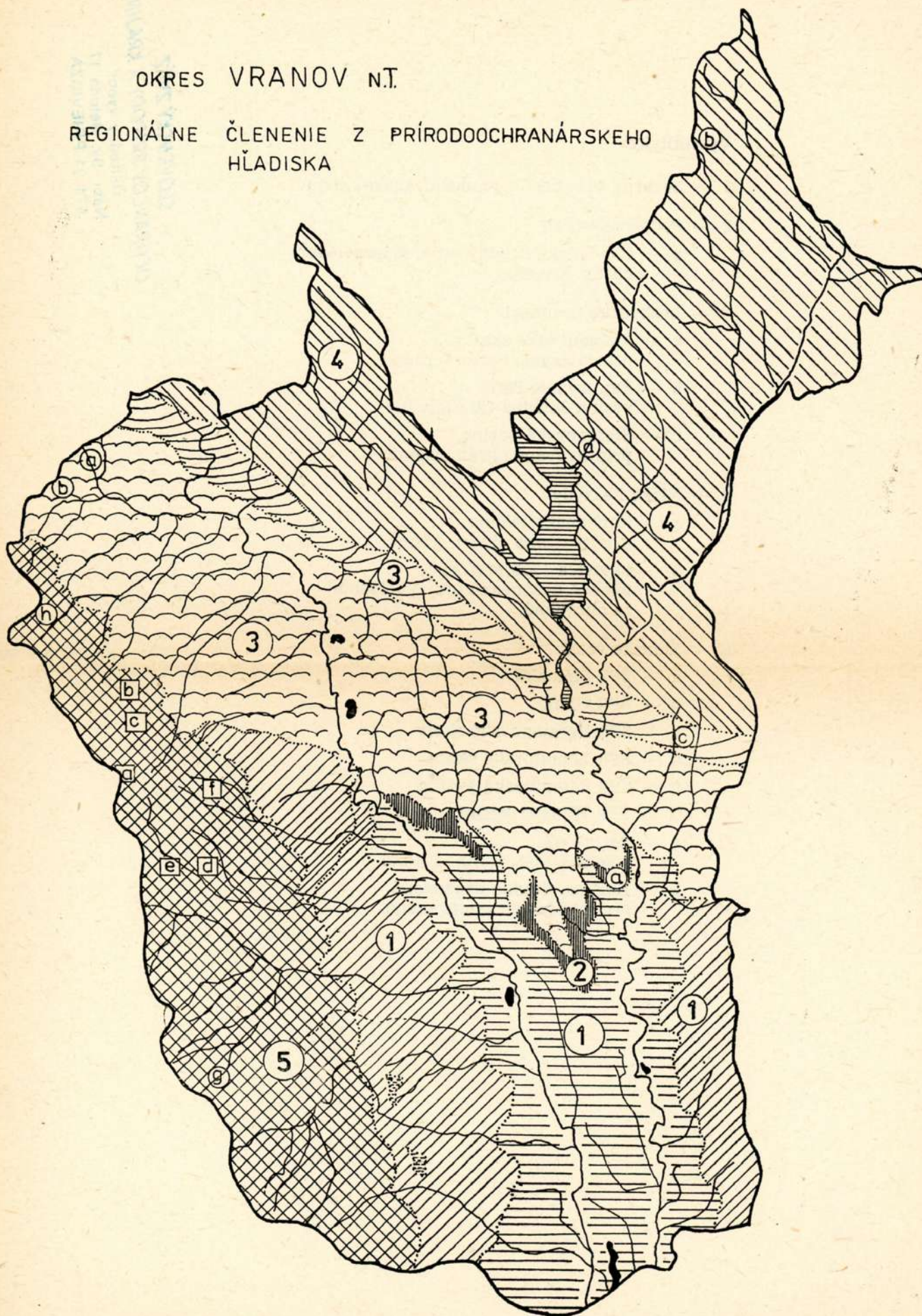
Obsah

Vitajte v okrese Vranov nad Topľou	V. Ivanov
Národnooslobodzovací boj v okolí Hermanoviec	PhDr. B. Bak
Prírodné pomery okresu z hľadiska ochrany prírody	RNDr. G. Gašpar, CSc. RNDr. P. Pjenčák prom. geol. K. Soukeník
Exkurzno-náučné trasy	RNDr. G. Gašpar, CSc. RNDr. P. Chromý
Činnosť OV SZOPaK v okrese Vranov nad Topľou	Ing. A. Kamasová

Tlač povolil — Odbor kultúry ONV vo Vranove nad Topľou
pod číslom 1/87. Vytlačili: Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov,
prevádzka Vranov nad Topľou.

OKRES VRANOV N.T.

REGIONÁLNE ČLENENIE Z PRÍRODOOCHRANÁRSKEHO
HĽADISKA

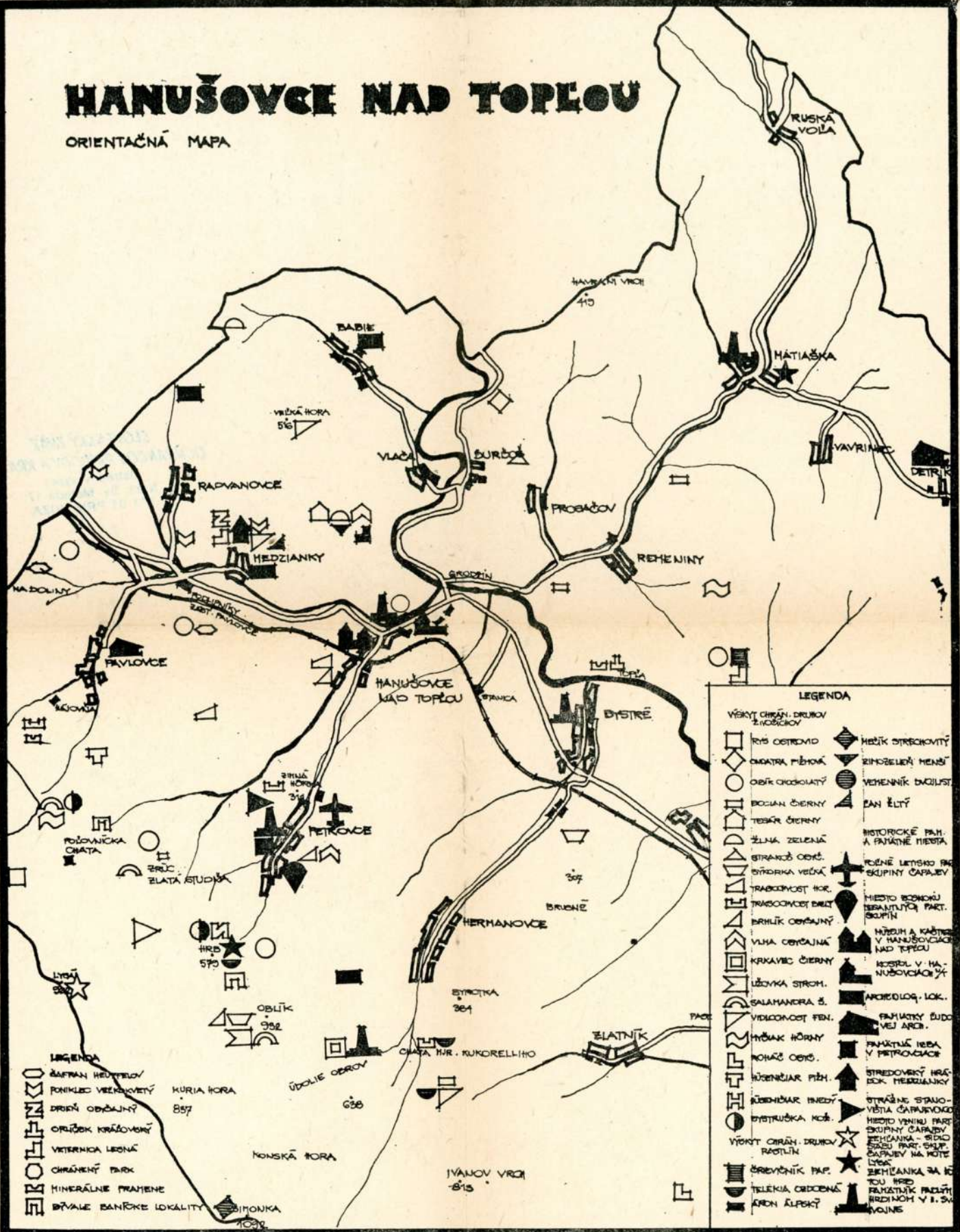

Vysvetlivky:

- 1 — Severný výbežok Východoslovenskej nížiny
- 2 — Podhorský prah
 - a — Čičviantsky hradný vrch, pripravované chrán. územie
- 3 — Beskýdske predhorie
 - a — Radvanovské skalky, pripravované chrán. územie
 - b — kat. územie Petič, výskyt šafrana Heuffelovho
 - c — Štefanovská borina, pripravované chrán. územie
- 4 — Nízke Beskydy
 - a — Kelčianska jelšina, pripravované chrán. územie
 - b — Lipovica (555 m n. m.), územie uvažované pre vyhlásenie za chránené.
- 5 — Slánske vrchy
 - a — ŠPR Šimonka
 - b — ŠPR Oblík
 - c — ŠPR Hermanovské skaly
 - d — ŠPR Zámutovske skaly
 - e — ŠPR Zámutovska jelšina
 - f — ŠPR Hlinská jelšina
 - g — Pariaková, pripravované chrán. územie
 - h — Herlica, územie uvažované pre vyhlásenie za chránené.

HANUŠOVCE NAD TOPLOU

ORIENTAČNÁ MAPA

LEGENDA

ŠAFRAN HEDZIEVOJ
 PONIKLEC VEĽKOVETÝ
 DRIEŇ OBYČAJNÝ
 ORLÍČEK KURŠOVENÝ
 VETERNICA LEŠNÁ
 CHRÁNENÝ PÁR
 MINERÁLNE PRAHENE
 BÝVALE BANÍCKE LOKALITY

KÚRIA HORA 857
 KÓNŠKA HORA
 ŠÍPONKA 1029

LEGENDA

VEĽKÝ CHRÁN. DRIEVO
 ŽNOCNÍKOV
 KRIS OSTROND
 OMDRA PĚCHOVÁ
 OBYČ. CHODIATY
 BOCIAN ČERNÝ
 TEBER ČERNÝ
 ŽELNA ZELENÁ
 STRANČOŠ OBYČ.
 SYDORKA VEĽKÁ
 TRABANTOSŤ HOR.
 TRASOVOCET BIELY
 BRHLÍK OBYČAJNÝ
 VUHA OBYČAJNÁ
 KRKAVIEČ ČERNÝ
 LÁČOVKA STROM.
 SALAMANDRA S.
 VIDELANOCET FEN.
 HYŠIAK HÖRNÝ
 NOHÁČ OBYČ.
 HÜBENČIAR PĚH.
 HÜBENČIAR HNEDÝ
 DYSTROVKA KOŠ.
 VÝHONT CHRÁN. DRIEVO
 PASTLÍK
 ČERVENÝCH PÁP.
 TELERKA OBOČENÁ
 ARON ALPSKÝ

HETÍK OSTRONVÝ
 ŽINHOZELEŇ MENŠÍ
 VEKHNÍK DVOJLIST.
 ČAN ELTY
 HISTORICKÉ PAM.
 A PAMÄTNÉ MESTO
 VEĽNÉ LETISKO PÁR
 SKUPINY ČAPARJEV
 MESTO BOŠKOV
 NEBANTULČI PÁR.
 SKUPIN
 HÜBENČIAR A KÄSTEC
 V HANUŠOVCIACH
 NAD TOPĽOU
 KOSTEL V HA-
 NUŠOVCIACH 94
 ARCHEOLOG. LOK.
 PAMÄTNÝ BÜDO
 VEJ ARON.
 PAMÄTNÉ MESTO
 V PETROVCIACH
 STREDOVÝCH HÄS-
 BOK. HEDZIANKY
 STRAŠNÉ STANO-
 VETIA ČAPARJENOV
 MESTO VĚNĤU PÁR.
 SKUPINY ČAPARJEV
 HEDZIANKA - SÍDLO
 ČAPARJEV NA MOTE
 LOK.
 ŽEMČIANKA NA KÖ-
 TOU HED
 PAMÄTNÝ PRAHĚN
 HEDINOH V I. SV.
 VÖJNE

